

IN MEMORIAM

SENZIBILNI TUMAČ
STARIJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

U povodu smrti Rafe Bogišića (1925-2010)

Dunja Fališevac

(Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet – Zagreb)

Svi koji na bilo koji način proučavaju ili samo čitaju djela starije hrvatske književnosti na svakom se koraku susreću s imenom Rafe Bogišića. Bilo da učenici kao lektiru iz stare hrvatske književnosti uzmu u ruku hrestomatiju *Leut i trublja*, bilo da studenti pripremaju ispit iz starije hrvatske književnosti čitajući brojne sveske edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* ili pak uče o baroku iz “plave” Liberove *Povijesti hrvatske književnosti*, bilo da povjesničari starije hrvatske književnosti konzultiraju stručnu literaturu o petrarkizmu, o pastorali, o dubrovačkim renesansnim komediografima Marinu Držiću i Nikoli Nalješkoviću – svi će se stalno susretati s imenom dugogodišnjeg profesora starije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu Rafe Bogišića. Njegov je, naime, i znanstveni, i stručni, i izdavački rad na polju starije hrvatske književnosti ostavio dubok trag.

Rafo Bogišić, književni povjesničar, kritičar i pisac, rođen je u selu Dubravka kraj Dubrovnika 2. ožujka 1925. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Dubrovniku. Prekinuvši školovanje, sudjeluje u NOB-u. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1952. studijske grupe narodni jezik i knji-

ževnost te talijanski jezik. Od godine 1956. do 1957. asistent je u Histrorijskom institutu JAZU u Dubrovniku, a od 1957. započinje sveučilišnu karijeru kao asistent na Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu te 1966. postaje docent obranivši doktorski rad *Književno djelo Nikole Nalješkovića*. Godine 1972. postaje izvanredni, a 1977. redoviti profesor i voditelj Katedre za stariju hrvatsku književnost Odsjeka za jugoslavistiku (sada Kroatistiku) Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na tome mjestu ostaje do umirovljenja. Od godine 1991. redoviti je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Članke, raprave, studije i prikaze Rafo Bogišić objavljuje od 1953. pa sve do smrti u brojnim stručnim i znanstvenim publikacijama: objavio je desetak znanstvenih knjiga, više od 140 znanstvenih radova i rasprava te gotovo stotinjak stručnih i popularno-stručnih radova u dnevnom i tjednom tisku. Nekoliko je važnih čimbenika odredilo znanstveni profil istraživača i proučavatelja starije hrvatske književnosti Rafe Bogišića. Kasnih pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća, u doba kada je profesor Bogišić započeo sa znanstvenim radom, proučavanje starije hrvatske književnosti – vrlo živo, utemeljeno na filološki besprijekornim metodama na početku 20. stoljeća i u međuraću, a gotovo zanemareno u poratnim godinama zbog ideološkog odiuma prema predmetu – počinje pomalo izlaziti iz okvira zatvorenih znanstvenih institucija te se malo-pomalo prekida šutnja i neuvažavanje koji su obavijali starija razdoblja hrvatske književne kulture u poslijeratnim godinama. Takvo ideološki demokratskije i znanstveno inovativnije otvaranje prema nacionalnim književnim i kulturnim vrijednostima srednjovjekovlja i ranog novovjekovlja simbolično je obilježilo drugo izdanje *Kombolove Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb, Matica hrvatska, 1961) i pokretanje edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (Matica hrvatska i Zora).

Znanstvena atmosfera i književnokulturni kontekst toga razdoblja – prešutno odbacivanje usko filoloških i pozitivističkih pristupa književnom tekstu kao nedostatnih u proučavanju estetskih vrijednosti književnosti ranog novovjekovlja, entuzijazam koji je u proučavanje književnog teksta unijela *Zagrebačka stilistička škola* – sve su to bili važni čimbenici koji su usmjerili odnos Rafe Bogišića prema starijoj hrvatskoj književnosti i potaknuli njegove dugogodišnje napore da hrvatsku književnu baštinu ocijeni i procijeni na nov način, da je modernijim interpretacijama približi i ponudi kao predmet estetskog užitka širokom krugu čitatelja pokazujući njezinu trajnu vrijednost. Jednom riječju, otvorenija i liberalnija atmosfera u hrvatskoj kulturi bila je

kotačem zamašnjakom istraživačke energije i znanstvenog elana profesora Bogišića, čiji prvi radovi, objavljivani u časopisima *Dubrovnik*, *Mogućnosti*, *Krugovi*, progovaraju o raznim temama starije hrvatske književnosti na pristupačan način, približavajući stare pisce hrvatske i njihova djela modernijem senzibilitetu, emocionalnim registrima modernih čitatelja. Odnoseći se prema starim piscima hrvatskim isto onako kako se odnosila onodobna književna historiografija prema piscima novije hrvatske književnosti, Rafo je Bogišić uložio znatan trud da hrvatska književna baština najstarijih razdoblja postane predmetom umjetničke procjene i estetskog vrednovanja. Tako, ne tražeći u djelima starih hrvatskih pisaca samo duh prošlih vremena, Rafo će Bogišić o starim piscima, ponajprije onima dubrovačkima, progovoriti kao da su naši suvremenici, osvjetljujući njihove tematske svjetove i njihove svjetonazore na modernijim interpretacijskim metodama i aksiologiji utemeljenoj na modernijim psihološkim uvidima i umjetnosti riječi.

Takvu pristupu starijoj hrvatskoj književnosti poučavat će generacije i generacije svojih studenata. Započevši 1957. godine, nakon nekoliko radnih godina provedenih u Dubrovniku, karijeru fakultetskog nastavnika na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, Rafo je Bogišić svojim studentima približavao i tumačio djela starih pisaca hrvatskih ne samo s književnopovijesnog aspekta nego i kao djela koja mogu aficirati njihov senzibilitet, njihov emocionalni habitus. Na predavanjima studentima je često pričao o životu starih pisaca, o atmosferi i kulturi udaljenih razdoblja kao da je riječ o vlastitoj suvremenosti, kao da se radi o proživljenu, neposrednu iskustvu. Njegovim studentima ostale su u sjećanju njegove interpretacije Zoranićevih *Planina*, interpretacije u kojima se lik pastira Zorana pojavljivao pred slušačima, u seminarskoj dvorani A-119, kao smušeni mladac koji se stidi zelenih jabučica s natpisom svoga imena u krilu vile, ili pak kulturološki intrigantna tumačenja Držićevih djela u kontekstu komediografovih urotničkih pisama, kao i sva ona profesorova zanesena i živopisna dočaravanja idiličnog i pastoralnog kompleksa u starijoj hrvatskoj književnosti, kojima je pokušavao živo dočarati potrebu svakog čovjeka za idilom i srećom. Činilo se da vlastiti doživljaj života profesor unosi u renesansno kulturno ozračje.

Kao neobično plodan znanstvenik i povjesničar starije hrvatske književnosti profesor Rafo Bogišić svoje je znanstvene interese usmjerio na nekoliko vrlo relevantnih tema i problema ranonovovjekovne hrvatske književne kulture. Velik broj studija posvetio je pitanjima hrvatskoga petrarkizma, prve izvanapeninske pjesničke škole ljubavnoga pjesništva, pokazujući i

dokazujući recentno sudjelovanje hrvatske književnosti u tijekovima europske renesanse. Njegov interes za hrvatsku renesansnu liriku ovjekovječen je u knjizi *Hrvatski petrarkizam* (Zagreb 2007). Osim na petrarkizam, znanstveni interesi akademika Bogišića bili su usmjereni i na monografske studije o pojedinim hrvatskim renesansnim piscima. Osobito je vrijedan njegov doktorski rad o književnom djelu Nikole Nalješkovića (“Književno djelo Nikole Nalješkovića”, *Rad JAZU*, Zagreb 1971) u kojem je hrvatski renesansni lirik i dramatik prvi put dobio relevantan književnopovijesni opis i književnokomparativnu analizu. Velik broj autorskih znanstvenih knjiga i pojedinačnih studija posvetio je profesor Bogišić istraživanjima u kojima je dokazivao povezanost hrvatskih pisaca s onima na drugoj obali Jadrana, otkrivajući nepoznate književnokomparativne veze, poticaje i doticaje starije hrvatske književnosti s talijanskom, ili pak studijama u kojima je otkrivao neuočene književnopovijesne i kulturološke vrijednosti starih pisaca hrvatskih (*O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb 1968; *Na izvorima*, Split 1976; *Književne rasprave i eseji*, Split 1979; *Riječ književna stoljećima*, Zagreb 1982; *Tragovima starih*, Split 1987; *Tisuću života jedan put: književne studije i eseji*, Rijeka 1991; *Zrcalo duhovno*, Zagreb 1997, *Patnje mladog Džore*, Zagreb 2007, *Dubrovački sažetci*, Dubrovnik 2007). Monografija posvećena hrvatskoj pastoralnoj književnosti (*Hrvatska pastorala*, Zagreb 1989) prva je monografija koja je u cjelini obradila žanr pastore u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti ne samo s književnopovijesnog aspekta nego i s kulturološkoga. Živo pisane rekonstrukcije života i rada Marina Držića *Mladi dani Marina Držića* (Zagreb 1987) i *Marin Držić sam na putu* (Zagreb 1996), svojevrstne romansirane biografije dubrovačkog pisca, otkrivaju autorovu sposobnost uživljanja u povijest i kulturu starog Dubrovnika te su izazvale znatan interes i recepciju i kod šire čitalačke publike. A rad na hrestomatijama i zbornicima starije hrvatske književnosti unutar serije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (*Zbornik stihova 17. stoljeća*, PSHK, knj. 10, Zagreb 1967; *Zbornik stihova 15. i 16. stoljeća*, PSHK, knj. 5, Zagreb 1968; *Zbornik stihova i proze 18. stoljeća*, PSHK, knj. 19, Zagreb 1973) osobito je vrijedan: u tim je zbornicima profesor Bogišić izabrao najvrednije pisce i djela, njihove tekstove prenio u suvremenu grafiju, popratio stručnim i jezičnim komentarima te tako hrvatsku književnu baštinu prenio u popularno-kritičkom obliku i najširoj publici. Težeći u svojim znanstvenim istraživanjima otkriti ne samo šture filološke i pozitivističke podatke nego i relevantan kulturni kontekst, atmosferu nastanka pojedinog djela, mentalitete pisaca i moduse njihova sudjelovanja u kulturnom životu, Rafo je Bogišić širio meto-

dološke okvire unoseći modernije pristupe u proučavanje starije hrvatske književnosti i približavajući je modernijem senzibilitetu. Takvo je uvlačenje predmeta u suvremenost i u vlastiti doživljaj bitna odlika svih radova, svih istraživanja i studija o starijoj hrvatskoj književnosti koji su potekli iz pera Rafe Bogišića.

Rafo Bogišić bio je veliki ljubitelj prirode. U nevezanim razgovorima na hodnicima Fakulteta, u predasima od predavanja i ispita, profesor bi znao gotovo emfatično pripovijedati o ljepotama svoga užeg zavičaja, promatrajući Konavle kao idilično mjesto svoje osobne, životne pastore. Znao je pripovijedati o jahanju kroz nisko mediteransko raslinje, o preskakanju kamenih zidića, kadikad i o lovu kamo bi povremeno odlazio s rođacima ili prijateljima. Nije stoga čudno što je i jedan profesorov roman – jer okušao se on i u lijepoj književnosti – lociran upravo u Konavle, u idilični pejzaž dubrovačkog zaleđa koji, iz pripovjedačeve perspektive, donosi čovjeku zdravlje i sreću. Roman simbolično-romantičnog naslova *Pod zvijezdama: dnevnik vladike Deše* pripovijeda stari mit o obnovi života u dodiru s iskonskom prirodom. Ljubav prema prirodi, intenzivan osjećaj da je priroda autentično obitavalište i izvor čovjekove sreće i blagostanja, nadahnuli su brojne profesorove studije o pastoralni i pastoralnom kompleksu u hrvatskoj književnosti. Iako svjestan književnopovijesne uvjetovanosti žanra, profesor je bio sklon i mišljenju da je upravo domaći pejzaž, njegova ljepota blagotvorno pridonijela konjunkturi pastoralnog žanra i u starijoj i u novijoj književnoj kulturi.

Osim za prirodu, Rafo Bogišić pokazivao je posebno zanimanje i za povijest. U čestim razgovorima o dubrovačkoj prošlosti znao je pripovijedati nepoznate potankosti iz dubrovačke, posebice iz prošlosti Konavala, uživajući se pritom u priče iz daleke prošlosti kao da ih je on sam osobno proživio. Svjestan da se književni tekst ne može dostatno razumjeti bez sveobuhvatnoga poznavanja povijesnih činjenica i arhivskih vrela, profesor je pasionirano čitao historiografsku literaturu pronalazeći u njoj nekada i bitna uporišta za svoje sinteze. U uvodnim dijelovima monografije *Mladi dani Marina Držića* (Zagreb 1987), monografije koja osvjetljava lik mladog pjesnika i komediografa i njegov rad u kontekstu književne i kulturne atmosfere renesansnog Dubrovnika, profesor Bogišić živopisno je ocrtao i dočarao povijest Dubrovačke Republike, istaknuo sva bitna obilježja njezina političkog, društvenog, ekonomskog i svakodnevnog života. Uključivši se u analizu intrigantne teme starije hrvatske književnosti – u polemiku o Držićevim urotničkim pismima, koja su među književnim povjesničarima do-

življavala raznorodne, nerijetko kontroverzne interpretacije, problemu je pristupio na zanimljiv način: sa strane adresata pisama – Cosima i Francesca Medici – te na literariziran način ocrtao njihove živote, karaktere, psihološke profile, pokazujući tako da su Držićeva pisma od samog početka bila promašaj ne samo u političkom smislu nego i zbog psiholoških razloga. Zanimanje za psihologiju pisca, autora obilježila je i prvi profesorov pravi znanstveni rad: riječ je o monografiji o Nikoli Nalješkoviću. Lik i djelo Nikole Nalješkovića ocrtani su, naime, u toj monografiji ne samo na temelju metodologije tradicionalne filologije (poznavanje autorove biografije, rukopisna ostavština, problemi izdanja djela, arhivska istraživanja), nego je u njoj književno djelo dubrovačkog renesansnog pjesnika sagledano u brojnim emocionalnim registrima koje nudi i koji se pomnim znanstvenikovim čitanjem nastoje rekonstruirati.

Osim tih intimnih preokupacija i osobnih svjetonazorskih obilježja, koja će unositi kao pretpostavke i radne hipoteze u proučavanje i analizu djela starije hrvatske književnosti, još se jedan književnopovijesni stav provlači kroz studije profesora Bogišića, uvjerenje potaknuto s jedne strane – po njegovu mišljenju – prenaglašenim komparativizmom starijih proučavatelja ranonovovjekovne hrvatske književnosti, prečestim sagledavanjem starije hrvatske književnosti kao ovisne o zapadnoeuropskim, ponajprije talijanskim utjecajima, poticajima, dodirima. U kontekstu 60-tih i 70-tih godina kada je književna povijest smatrala vrijednim samo ono što je autohtono, profesor će Bogišić u svojim radovima, ne osporavajući nužnost komparativnih studija, ali osporavajući zaključke koje su takve studije donosile, često inzistirati na vlastitosti, originalnosti, autohtonosti, domaćem, specifičnom u djelima starih hrvatskih pisaca.

Unoseći modernije pristupe u proučavanje starije hrvatske književnosti, uočavajući kulturološki okvir nastanka pojedinih djela i djelovanja pojedinog pisca, objavljujući brojne hrestomatije i antologije popraćene relevantnim stručnim komentarima, Rafo Bogišić stariju je hrvatsku književnost približio modernijem senzibilitetu te tako ranonovovjekovnu književnu baštinu predstavio kao relevantan i integralni dio hrvatske književne kulture. Njegovim studentima i nasljednicima na Katedri za stariju hrvatsku književnost i na Odsjeku za kroatistiku lik profesora Rafaela Bogišića ostat će u trajnom sjećanju kao lik predana znanstvenika i plemenita čovjeka.